

Zkusit uzavřít kruh

Zastánci cirkulární ekonomiky přinášejí nový pohled na odpadové hospodářství

PETR HORKÝ / FOTO MILAN JAROŠ

Nevábná práce,
o kterou je zájem.
(Vzorkování
na skládce
v Úholičkách)

V

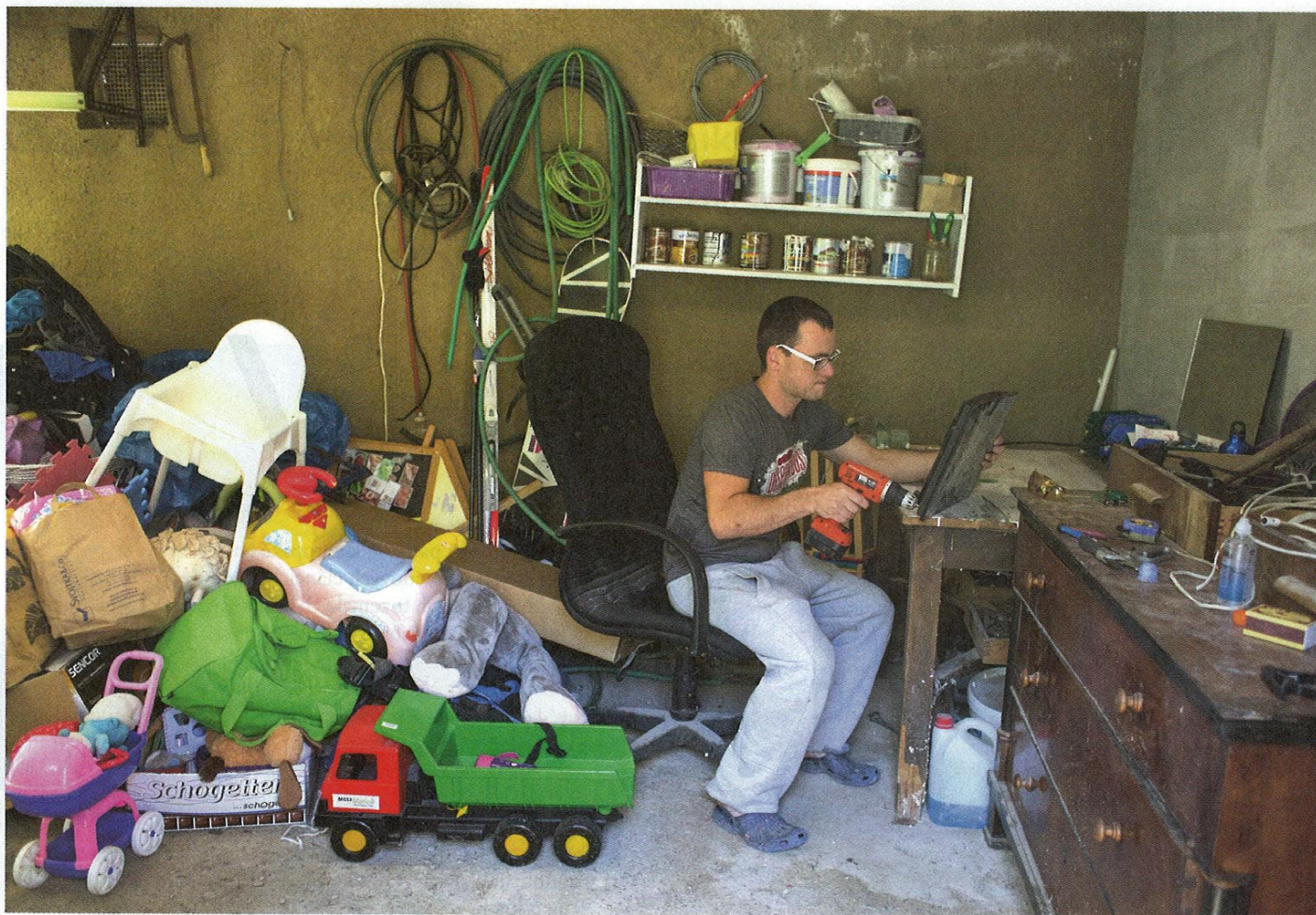
třídění odpadů patříme k evropské špičce, dočte se pravidelně český čtenář v novinových článcích. Naposledy letos v květnu si mohl na stránkách tuzemských deníků a serverů přečíst zprávu o tom, že jsme „stříbrní“ v třídění obalů a před námi už jsou jenom Belgičané.

Češi se za posledních dvacet let opravdu naučili dávat plastové lahve, sklo a papír do příslušných kontejnerů. Odpad dnes pravidelně třídí 72 procent Čechů a obsah barevných kontejnerů je tak čistě vytříděný, že se dá dobře recyklovat – odtud pocházejí ona zmíněná lichotivá čísla.

Soňa Jonášová však patří k lidem, které optimistická čísla o ekologických Čechích nedojímají. „Poplácáváme se po ramenou, jak dobře tady třídíme. Přitom pořád skoro polovina odpadu z domácností končí v běžných popelnicích a pak na skládkách,“ kroutí hlavou mladá žena, která se při studiích na univerzitě v Nizozemsku před třemi lety náhodou seznámila s myšlenkou, která jí změnila život. Coby studentka udržitelného zemědělství tehdy navštívila konferenci, jejímž tématem byla takzvaná cirkulární ekonomika. „Bylo mi hned jasné, že z tohoto se brzy stane velká věc,“ vzpomíná dnes Jonášová ve své kanceláři v pražském centru.

Cirkulární ekonomika je postavená na myšlence, že je možné vytvořit uzavřený kruh, v němž se všechny předměty po svém použití vracejí zpátky do oběhu, neustále „cirkulují“ a lidskou činností tak nevzniká takřka žádný odpad. Aby mohl takový okruh vzniknout, je potřeba, aby spolupracovali všichni, kdo se do něj zapojují. Výrobci musejí předměty navrhovat tak, aby se později daly dobře recyklovat. Uživatel by si zase měl kupovat jenom kvalitní a rozebratelné věci a opravovat je, aby u něj vydržely co nejdéle a nemusel kupovat nové. A pokud už se rozhodne je vyhodit, měl by existovat jednoduchý proces, jak se věci rozloží zpátky na vstupní suroviny použité k jejich výrobě.

Když se Jonášová ze studijní stáže vrátila do Česka, měla jasno v tom, co chce dělat: dá se do služby novému trendu. Založila si Institut cirkulární ekonomiky a pod hlavičkou této „neziskovky“ už českou veřejnost, firmy i politiky dva roky přesvědčuje o tom, že pro snížení množství odpadu toho jde dělat daleko více než jen třídít do různobarevných kontejnerů.

Než přepřáčet za prasklé sklíčko, raději založil firmu. (Jan Charvát, Opravárna.cz)

„Lidé tady pojem cirkulární ekonomika vůbec neznali,“ vzpomíná na začátky své mise Jonášová. Už při prvním zběžném pohledu na české vyhazovací návyky si všimla největší překážky bránící většímu cirkulování. Z toho, co české domácnosti vyhodí, se recykluje jenom 36 procent odpadů, což je pod průměrem Evropské unie. Na skládce končí 47 procent odpadů z domácností, což je naopak vysoko nad evropským průměrem. (Dalších 11 procent odpadu domácností se spaluje a zbylých šest zůstává ve skladech svozových společností.) Jedna z prvních akcí, do které se tedy Jonášová se svým institutem pustila, byl boj proti skládkování.

Přelomový rok 2024

Z polí na severní periferii Prahy se k nebi vypíná kopec, jehož strmé svahy jako by do okolní krajiny nezapadaly. Kdo přijde blíž, pozná, že ten pocit je správný: nejde o kopec, ale o skládku, která tu roste do výšky už přes dvacet let. Na vrchol vede cesta vyježděná koly nákladňáků, které sem každý den přivážejí tuny všeho, co obyvatelé středočeských vesnic vyhodili do popelnic. Nad zvlněnými haldami odpadků se ve větru vznášejí

kousky igelitu, ve vzduchu je cítit hniloba z rozkládajících se živočišných zbytků.

Navzdory nepříjemnému zápachu se na úpatí kopce hbitě míhá šest postav v bílých mundúrech, kteří se v jednom místě té nevábne směsi přehrabují. Odpad rozdělují do velkých černých pytlů podle druhů: do jednoho dávají pet lahve, do druhého prasklé květináče z tvrdého plastu, do dalšího zbytky potravin. „Fuj, tady jsou červi. A tady psí hovno, strašně to smrdí,“ stěžuje si jedna z postav v bílém plášti. „Ty jseš ale cíťa,“ odpoví jí druhá.

Skupina brigádníků má před sebou několik hodin nepříjemné práce – chystá se roztřídit půl tuny odpadků, které tu před chvílí vyložilo popelářské auto z nedalekých Únětic. Místo aby odpadky vyklopilo na vrcholu skládky, jak to dělá běžně, vysypalo je na betonový plácek vedle haldy. Starosta Únětic si totiž objednal analýzu odpadu ze své obce, aby se dozvěděl, co obyvatelé jeho vesnice vyhodují do popelnic – a jestli by se na tom nedalo něco změnit k lepšímu.

Postavy v bílém každým pytel zvažují a do papírových lejšter si zapisují, kolik kilogramů bylo

Čím je
elektronika
novější, tím hůře
se dá spravit.
A nejhorší je
Apple.

ve zkoumané hromadě obalů od šamponů, kolik igelitových sáčků, shnilého jídla. Výsledky pak v institutu analyzují a starostovi doporučí, co by mohl udělat, aby toho jeho sousedé na skládku posílali méně. Podobným výjezdům říkají v Institutu cirkulární ekonomiky vzorkování a za jeden a půl roku už jich absolvovali asi třicet. „Obce o to mají tak velký zájem, že to nestíháme vyřizovat,“ říká Jonášová.

Odstranění skládek je podle ní zásadním krokem na cestě k cirkulární ekonomice. Současná vláda učinila v boji proti nim významný krok – schválila zákon o odpadech, který počínaje rokem 2024 zakazuje skládkování směšného a recyklovatelného odpadu. Odpadky by se místo toho měly pálit v energetických spalovnách a 180 českých skládek má povolna zarůst travou. Pálení recyklovatelného odpadu do cirkulárního konceptu nezapadá, Jonášová ho však přesto považuje za lepší než rozšiřování skládek. Věřící, že mimo jiné i vzorkováním bude možné zařídit, aby do spaloven putovaly opravdu jen věci, jež se nedají recyklovat.

O snížení objemu skládkovaného odpadu usiluje i Evropská komise, která před rokem a půl sepsala takzvaný Circular Economy Package (česky Balíček oběhového hospodářství). Ten nyní prochází diskusním kolečkem, a pokud ho většina států schválí, Česko bude muset do roku 2030 snížit objem odpadů vyvážených na skládky z dnešních 47 na 10 procent. Objem recyklovaného odpadu se má podle této evropské direktivy v Česku skoro zdvojnásobit z 36 na 65 procent. Zbýlých 25 procent odpadů se bude pravděpodobně spalovat.

Vzpoura kutilů

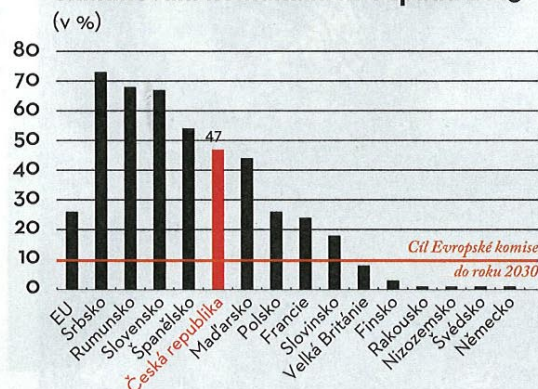
Cílem cirkulární ekonomiky je donutit výrobce navrhovat předměty tak, aby se daly lépe recyklovat. Tím se zabývá ekodesign, který stojí na začátku „kruhu“ oběhového hospodářství. Výrobce však dosud nic nenutí k tomu, aby ledničky, mobilní telefony nebo třeba vysavače produkovali tak, aby se daly jednoduše rozebrat na původní suroviny. Evropská směrnice o ekodesignu zakazuje pouze používání starých přístrojů s vysokou spotřebou energie nebo používání nebezpečných látek, jako jsou třeba freony. Ekodesign ve smyslu rozebratelnosti předmětů řeší chystaný evropský balíček, mluví o něm ale jen vágně v nelegislativní části, což znamená, že je to zatím hudba budoucnosti.

Podle Jonášové však lidé mohou systém měnit už teď pomocí své kupní síly – pořízovat si jen výrobky od ekologicky smýšlejících firem. Některé firmy už se k principům cirkulární ekonomiky přihlásily dobrovolně – třeba švédský módní řetězec H&M nebo britský Marks & Spencer dávají zákazníkům výměnou za staré šatstvo slevové kupony na nákup nových kousků, ty staré se zavazují recyklovat, podobnou kampaň uspořádal řetězec IKEA s nábytkem.

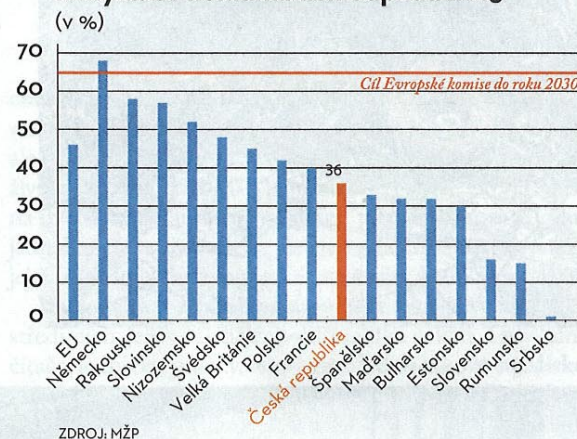
Sama emisarka české cirkulárnosti je však živým příkladem toho, že žít podle ideálních principů není jednoduché – před sebou na stole má telefon i počítač od firmy Apple, jejíž výrobky jsou známy tím, že se téměř nedají opravovat a těžko se recyklují. „Koupila jsem si je kvůli kvalitě a jednoduchosti, šetří mi čas. Když se mi ale telefon porouchal, v servisu mi ho automaticky vyměnili za nový a ten starý poslali někam na rozmontování. Moje cirkulární srdce zaplakalo.“

Na takřka nulovou opravitelnost produktů firmy Apple dlouhodobě upozorňuje americký startup iFixit založený

Skládkování komunálních odpadů 2015

Recyklace komunálních odpadů 2015

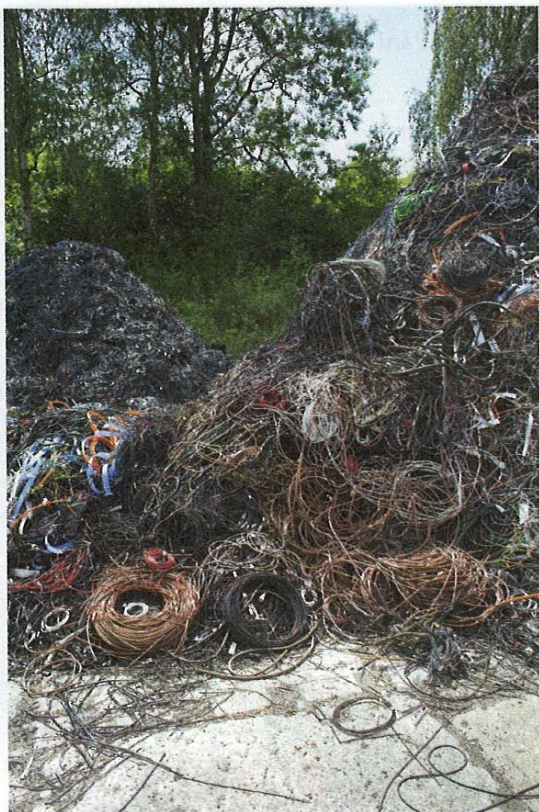

ZDROJ: MŽP

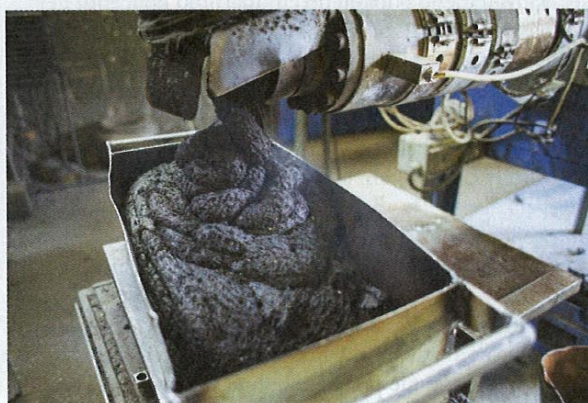
dvěma našťvanými kutily z Kalifornie, kteří se rozhodli vzbouřit proti neustále se zkracujícímu životnímu cyklu spotřební elektroniky. Před čtrnácti lety si založili firmu, jejímž posláním je oprava věcí a také tvorba a internetové šíření manuálů, které radí, jak opravit prakticky cokoli.

Část návodů sepisují (lépe řečeno nahrávají na video) pracovníci firmy, která dnes čítá 125 zaměstnanců, většinu ale vytvářejí uživatelé z internetu podobným stylem, jako vzniká třeba internetová Wikipedie. Za svoji existenci iFixit shromáždil na svých stránkách 25 tisíc manuálů na opravu sedmi tisíc předmětů (kromě telefonů a počítačů všech generací tam najdeme i magnetofony, pračky, lednice, motorové pily a spoustu dalších potřebností), které si loni stáhlo 90 milionů lidí. U každé opravy je i obtížnost na stupnici od jedné do tří a také odhad, kolik času zabere. iFixit na svém webu nabízí vedle videonávodů i sady šroubováků, pinzet a kleští, které jsou k opravám potřeba.

Díky těmto aktivitám leží iFixit v žaludku firmě Apple i dalším velkým korporacím, protože opravováním se životnost produktů prodlužuje a firmy tím přicházejí o zisk. iFixit ve spolupráci s Greenpeace také letos v červnu zveřejnil přehled elektroniky a oznámkoval ji na stupnici od jedničky do desítky podle opravitelnosti. Nejhorší známku, jedničku, dostaly dva laptopy od firmy Apple, nejvyšší skóre získal chytrý

Magická hranice, na níž
existence končí i začíná.
(Recyklační středisko
a továrna společnosti
Replast)

telefon Fairphone 2 od firmy, která si zakládá na tom, že u jejích výrobků jde vyměnit takřka vše.

Příklad iFixit inspiroval i evropské poslance, kteří chtějí firmy přinutit vyrábět věci opravitelnější. Skupina europoslanců letos na jaře sepsala rezoluci, která žádá podobné změny jako iFixit – aby bylo u mobilních telefonů možné vyměnit baterii, aby elektronické přístroje dokázali opravit nezávislí opraváři nebo aby prodejce přibalil k výrobku návod na opravu. Na začátku července tuto rezoluci parlament schválil v poměru hlasů 662 proti 32. Evropské zákony sice nevytvářejí europoslanci, ale Evropská komise, masivní podpora rezoluce ovšem naznačuje, kam se veřejné mínění ubírá.

Ludislav opraví cokoli

Podobné naštvání jako zakladatelé iFixit si prožil i Jan Charvát. Jednoho dne mu upadl chytrý telefon na ulici a praskl u něho displej. Když přístroj odnesl do autorizovaného servisu, dozvěděl se, že výměna skla bude stát dva tisíce korun. Charvát tolik platit nechťel. Na internetu si našel, že sklo na displej je možné objednat z Číny za pět stovek, což také udělal. Pomocí návodu z internetového fóra si pak displej doma sám vyměnil, k čemuž mu pomohly jeho kutilské schopnosti. Příhoda ho inspirovala; řekl si, že určitě nebude sám, kdo zažil bezmoc, když se rozbije elektronika a není kde ji nechat rozumně opravit. Ne každý má ale dost šikovnosti a času na to, aby si věci sám opravil. Charvátka napadlo vytvořit internetový portál, který by propojil kutily s lidmi, kteří potřebují něco opravit.

V roce 2014 založil web Opravárna.cz, který dnes sdružuje více než dva tisíce opravářů. Kdokoli může na web zadat požadavek na opravu rozbitého přístroje a čekat, jestli se přihlásí nevytížený kutil; spolu si pak domluví cenu opravy. Za tři roky existence se na webu objevilo asi šest tisíc žádostí, opravitelnost věcí dosahuje podle Charváta asi 40 procent. Většinu inzerátů tvoří elektronika, především mobily a počítače, s odstupem následují vysavače, pračky, myčky, mixéry a kávovary.

Jedním z nejšikovnějších opravářů, na které může člověk na webu narazit, je muž vystupující pod přezdívkou Ludislav. „Nechci se chlubit, ale mám úspěšnost oprav 80–90 procent,“ říká čtyřicátník ve své sklepní dílně, kde zrovna pracuje na rozbitém kazetovém přehrávači z devadesátých let minulého století. Své jméno nechce uvést, aby mu opravářská záliba nekomplikovala jeho hlavní profesní život. Ludislav se žije jako komerční fotograf realit, odjakživa ho ale bavilo kutilství. Když se doslechl o vzniku virtuální opravárny, hned ho to zaujalo. Od té doby tráví v dílně hodiny ze svého volného času. „Baví mě radost lidí, když jim něco opravím. A líbí se mi, že se z těch věcí nestane vyhozený bordel. Kolik toho už muselo skončit na skládkách? Produkuje neuvěřitelné množství odpadu.“

Ludislav si během dvou a půl let opravování všiml, že čím novější je elektronika, tím těžší je ji opravit. „Ty věci jsou už moc miniaturní,“ říká. „Spíš než o opravu půjde do budoucna o to, jestli jde, nebo nejde vyměnit jednotlivé součásti.“

Odpad jako zdroj

Stále menší opravitelnost věcí potvrzuje i Tereza Ulverová z firmy Elektrowin. Tato organizace je jedním z takzvaných kolektivních systémů, jež mají podle zákona na starosti rozebrat na suroviny elektroodpad (typicky pračky a ledničky), který lidé

A pak zazní Rolling Stones. (Zbytky počítačů připravené k sešrotování)

odevzdají do sběrných dvorů. Činnost těchto systémů je financovaná z poplatků zahrnutých do ceny každého výrobku. Ulverová ale upozorňuje na to, že za posledních dvanáct let se průměrný život velkých spotřebičů – například ledniček – zkrátí ze čtrnácti na dvanáct let a u malých z deseti na osm. Může to znamenat jednak nižší kvalitu zboží, ale stejně tak bohatnutí společností, jejichž příslušníci častěji vyhazují staré věci a kupují si nové.

Přístroje se rozebírají na suroviny v takzvaných recyklačních střediscích, jejichž drtičky pohltí takřka cokoli. Tady končí počítače, ledničky, pračky, televizory. Jedno takové středisko provozuje u lesa nedaleko Plzně i Zdeněk Blažek. Podnikatel odpad nejen drtí, ale zároveň z něj v blízké továrně vyrábí nové věci. Stojí na oné magické hranici, kde život jednoho předmětu končí a nového začíná. Jeho nedalekou továrnou každý den proteče třicet tun rozehrátého plastu, z něhož se tu lisuje kolem stovek výrobků.

Jeho firma Replast byla jednou z prvních, která se v Česku po sametové revoluci začala zabývat recyklací. Blažek se inspiroval v Německu, kde měl kontakty ještě ze sportovní kariéry v mládí, a po vzoru firmy jednoho známého z Řezna začal v Česku skupovat kabely, měď prodával dál a z bužírek lisoval retardéry, stojany na dopravní značky nebo poklopy na kanály. Světovým hitem se ale staly velké desky, které se používají při hudebních koncertech na pokrytí velkých ploch. „Na deskách od nás hráli Madonna, Rolling Stones i U2,“ chlubí se podnikatel, jehož Replast je největším zpracovatelem bužírek na světě a odebírá je z mnoha evropských zemí.

Česko dnes dokáže zpracovat jen asi 35 procent plastů, především PET lahve a další tvrdý plast, zatímco zbytek, hlavně sáčky a tašky, se při zdejších metodách recyklovat nevyplatí, a tak se pálí. Blažek je ale přesvědčen, že se to dá změnit. Důkazem jsou podle něho Číňané, kteří berou i plast, jež nikdo nechce, a přidávají ho při stavbě silnic do asfaltu, jenž má pak údajně mnohem lepší vlastnosti. „Recyklace je o nápadu,“ říká podnikatel, který jako jeden z prvních v Česku pochopil, že odpad může být zdroj, aniž by předtím slyšel slovní spojení cirkulární ekonomika. ●